Talja Blokland

Ontmoeten doet er toe

een essay

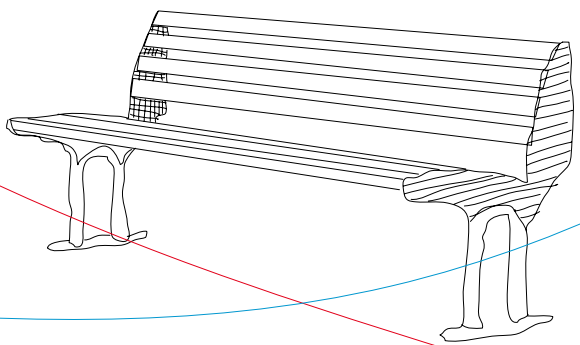

VESTIA

Talja Blokland

Ontmoeten doet er toe

een essay

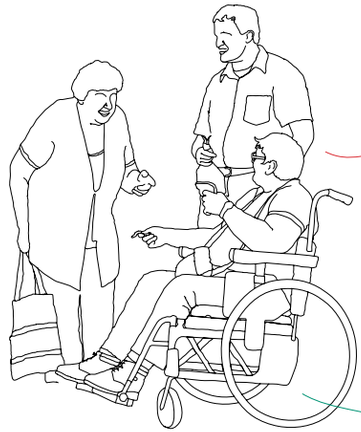

Bij deze halte in Rotterdam-Zuid wacht je niet alleen op de metro

Palenstein in Zoetermeer wordt ingrijpend opgeknapt, ook de keukens worden onder handen genomen. Een paar containers werden verbouwd tot tijdelijk wijkrestaurant om het gemis van een eigen keuken op te vangen. Zo werd van de nood een deugd gemaakt!

Voorwoord

Ontmoeten is een van de primaire levensbehoeften van de mens. Ontmoeten brengt je in contact met andere mensen, gedachten, gevoelens en culturen. Ontmoeten geeft een onmisbare verrijking aan het leven doordat van elke ontmoeting iets mee wordt genomen. We gaan niet voor niets massaal op vakantie naar vreemde landen hopend op verrassende ontmoetingen. Kortom: wie zou niet willen ontmoeten?

Toch zijn wij heel slecht in staat om te ontmoeten. Nog nooit is het sociaal isolement in Nederland zo groot geweest. Vereenzaming van ouderen. Het buitensluiten van allochtonen. Het nauwelijks kennen van je buurman. Bang op straat voor de onbekende ander.

Het voorliggende essay van Talja Blokland gaat over ontmoeten. Niet over grootse vergezichten richting sociale cohesie en - integratie. Maar gewoon over kleine ontmoetingen bij de bakker of de bushalte. Kleine ontmoetingen die er wel degelijk toe doen. Door kleine ontmoetingen voelt men zich bekend en weet men de ander beter te plaatsen. Door ontmoetingen raakt men thuis in de wijk. En juist daardoor voelt men zich prettiger en veiliger.

De inrichting van de openbare ruimte doet er toe om elkaar te ontmoeten. Evenals de aanwezigheid en toegankelijkheid van multifunctionele gebouwen in een wijk.

Vestia neemt de suggesties van Talja Blokland ter harte. Misschien kunt u er ook iets mee!

mr Erik Th. P. Staal
Voorzitter Raad van Bestuur Vestia Groep

1 Inleiding

Op straat lopen we voortdurend anderen tegen het lijf. Meestal kennen we ze niet. Zelden leren we ze kennen. De openbare ruimte is immers veelal een doorgangsruimte. We zijn op weg van thuis naar het werk, van school naar huis, of van familiebezoek via de bakker naar de sportclub en daarna naar huis. De openbare ruimte kan ook verblijfsruimte zijn: een plek waar we flaneren, waar we spelen of in gezelschap de tijd doden. We laten de hond uit of lopen een rondje hard. Daarnaast bieden allerlei voorzieningen gelegenheid om mensen tegen te komen. Als doorgangsruimte en deels ook als verblijfsruimte vormt de buurt een context voor veel alledaags sociaal verkeer.

Woningcorporaties die willen bijdragen aan buurten waar bewoners zich prettig (blijven) voelen weten al lang dat daarvoor bredere woonconcepten nodig zijn dan alleen woningkwaliteit. Ze moeten 'iets' met de context van het alledaags verkeer – maar wat? Makkelijker is die taak er niet op geworden.

Met de tijd zijn mensen hun levens steeds gevarieerder in gaan vullen. Zo zijn zij steeds meer gaan verschillen in hoeveel van hun dagelijkse routines zij in hun woonbuurt doorbrengen. Daarnaast hebben moderne communicatietechnieken en vervoer contacten over grotere afstand eenvoudiger gemaakt. De buurt doet er dus minder toe.

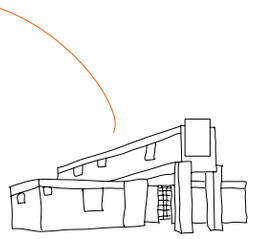

Toch wonen mensen niet graag in een omgeving waar zij geen idee hebben wie de anderen zijn. Niet bij elkaar over de vloer hoeven, betekent niet dat mensen graag volledig anoniem langs elkaar schuiven. Er bestaat behoefte aan ontmoeten. Het gaat dan niet om 'ontmoeting' als in de Van Dale woordenboek-definitie van het 'samenkomen om tot wederzijds *begrip* te geraken'. Dat is mooi, en vanuit een ministerie als WWI wellicht politiek wenselijk. Maar de eerste behoefte van bewoners komt neer op het simpele 'toevallig samenkomen' of 'toevallig tegenkomen'. Of allerlei vervolgen op dit alledaags ontmoeten mogelijk en wenselijk zijn is vers twee. Voor de kunst van het thuis zijn doet allereerst zulk ontmoeten *zelf* ertoe. In dit essay laten we zien waarom. Vervolgens is de vraag of ontmoetingen leiden tot contact van meer duurzame aard, zodat mensen nieuwe netwerken vormen waarin ze steun, informatie of andere hulpbronnen vinden, en zo ja, onder welke voorwaarden.

2 Waarom ontmoeten ertoe doet: de kunst van het thuis raken

Veel wijkvisies, beleidsstukken en strategische nota's van woningcorporaties hechten sterk aan vage concepten als 'buurtcohesie' en 'integratie.' De cohesie van 'probleemwijken' schiet tekort, zo is de gedachte. Daarin moet geïnvesteerd worden. En er moeten effecten worden gemeten, liefst met hard ogende scores op indexen. Sociale cohesie is nog steeds een toverwoord waarvan van alles wordt verwacht. Al gauw zijn 'meer contact' of 'intensiever contact' tussen bewoners synoniem voor meer 'cohesie'. Ontmoeten moet leiden tot contacten die beklijven en die weer vele mooie dingen voortbrengen. Een minder grootse verwachting van ontmoeten is even gerechtvaardigd, te weten dat kortstondige ontmoetingen niet leiden tot betere cohesie maar een doel op zichzelf zijn. Het idee dat je op verder onbenoemde wijze met anderen te maken hebt, en die anderen met jou, kunnen we zonder verdere doelen positief ervaren, zoals de klassiek socioloog Simmel al stelde.[1]

Vanzelf gaat dat niet. Thuis is geen gegeven, maar een werkwoord: thuis ben je niet, thuis raak je. Of je ergens thuis bent staat

[1] Simmel, G. (1922) The web of Group-affiliations. In: Wolff, K.H. en R. Bendix (eds) *Georg Simmel: Conflict & The Web of Group Affiliations*. New York: The Free Press 1965, pp.125-195.

niet gelijk aan of je je er onderdeel van een gemeenschap weet. Ook als buitenstaander kun je je thuis voelen. Sommige mensen voelen zich onmiddellijk thuis in steden die ze enkel bezoeken of voelen zich uiterst prettig in een dorp waar ze jaren geleden arriveerden maar nooit onderdeel werden van het dorpsleven. Je kunt bovendien thuis raken in buurten die fijn noch veilig zijn. Waar je de straatcodes bent gaan verstaan, precies hebt geleerd wat voor vlees je bij andere buurtbewoners in de kuip hebt, en je eigen hebt gemaakt wie je kunt vertrouwen of niet. Je kunt je hier thuis voelen zonder je met de buurt of andere buurtbewoners te identificeren[2]. Actief meedoen en je identificeren zijn nodig voor de ervaring van gemeenschap, maar niet voor de kunst van het thuis zijn.

We oefenen de kunst van het thuis raken in onze woonomgeving[3] ondermeer uit in en door alledaagse ontmoetingen. Die ontmoetingen doen zich voor op een schaal met twee dimensies (zie onderstaand figuur).

De twee dimensies van publieke familiariteit

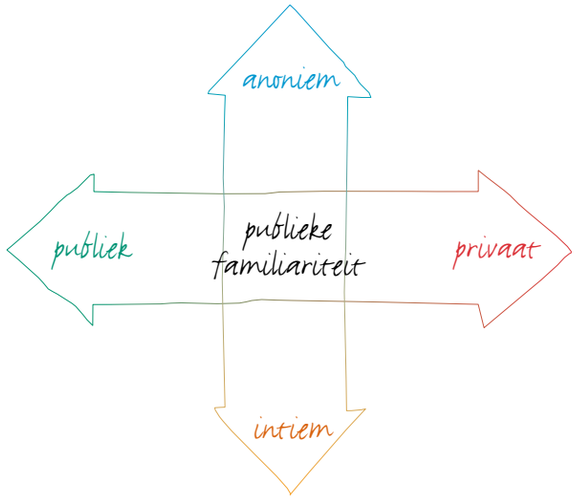

[2] Dit doet zich voor in een Amerikaanse achterstandswijk waar ik onderzoek deed; zie o.a. Blokland, T.V. (2008) 'This place is so fucking depressing and you can't hide from it': place making in an American housing project' *Housing, Theory & Society*, 25 (1): 31-46. Zie ook Anderson, E. (1999) *Streetwise: race, class and change in an urban community*. Chicago: University of Chicago Press.

[3] De term 'de kunst van het thuis zijn' heb ik ontleend aan Mischterlich. A. (1967) *De onherbergzaamheid van onze steden*. Hilversum: Paul Brand,

De ene dimensie betreft de mate van toegang: vinden ontmoetingen plaats in een ruimte waartoe iedereen toegang heeft, en die dus geheel openbaar of publiek is, of mag juist niet iedereen er komen. Onze eigen woning is – als er niet al teveel gemachtigd wordt achter de voordeur te kijken – private ruimte. De tweede dimensie draait om de mate waarin we informatie geven of er toegang toe hebben. In anonieme situaties geven we slechts signalen over onszelf af door uiterlijk, kleding of gedrag. We hebben geen totale controle over die informatie. Wanneer Said, een universitair geschoolde werkende jongeman (met – oh ja – een Marokkaanse achtergrond) de Volkswagen Golf van zijn broer leent en de politie hem aanhoudt geven het type auto en Said's uiterlijk informatie af die hij niet beheerst. Toch is onze controle in anonieme situaties relatief groot. Of we wachtend op de tram een praatje aanknopen en wat we daarin over onszelf loslaten – en hoeveel daarvan gaat over wie we 'echt' zijn – bepalen we daar sterker zelf dan onder vrienden waar we reeds lief en leed mee hebben gedeeld. Zo kunnen we in minder anonieme situaties stereotypen makkelijker onderuit halen, maar eerst ten koste van het prijsgeven van iets persoonlijks. Welke betekenissen ontmoetingen voor ons hebben is mede afhankelijk van hun plaats op deze twee dimensies, en van de eigenaardigheden die daarmee samenhangen.

Alledaagse ontmoetingen in de publieke, anonieme ruimte: 'time out'

Ontmoetingen zijn vaak toevallige episodes die we niet zelf kozen. Zulke sporadische ontmoetingen, onbedoelde en onverwachte ontmoetingen in de openbare ruimte met mensen die we niet opnieuw tegenkomen, laten sporen na. Met deze ervaringen passen we onze beelden, verwachtingen en voorkeuren – die immers niet zijn aangeboren – aan. Daar zijn we overigens niet op die manier 'mee bezig'. De betekenissen die wij aan het sociale geven, en aan onze eigen plaats daarbinnen, zijn verbonden met wat anderen in onze omge-

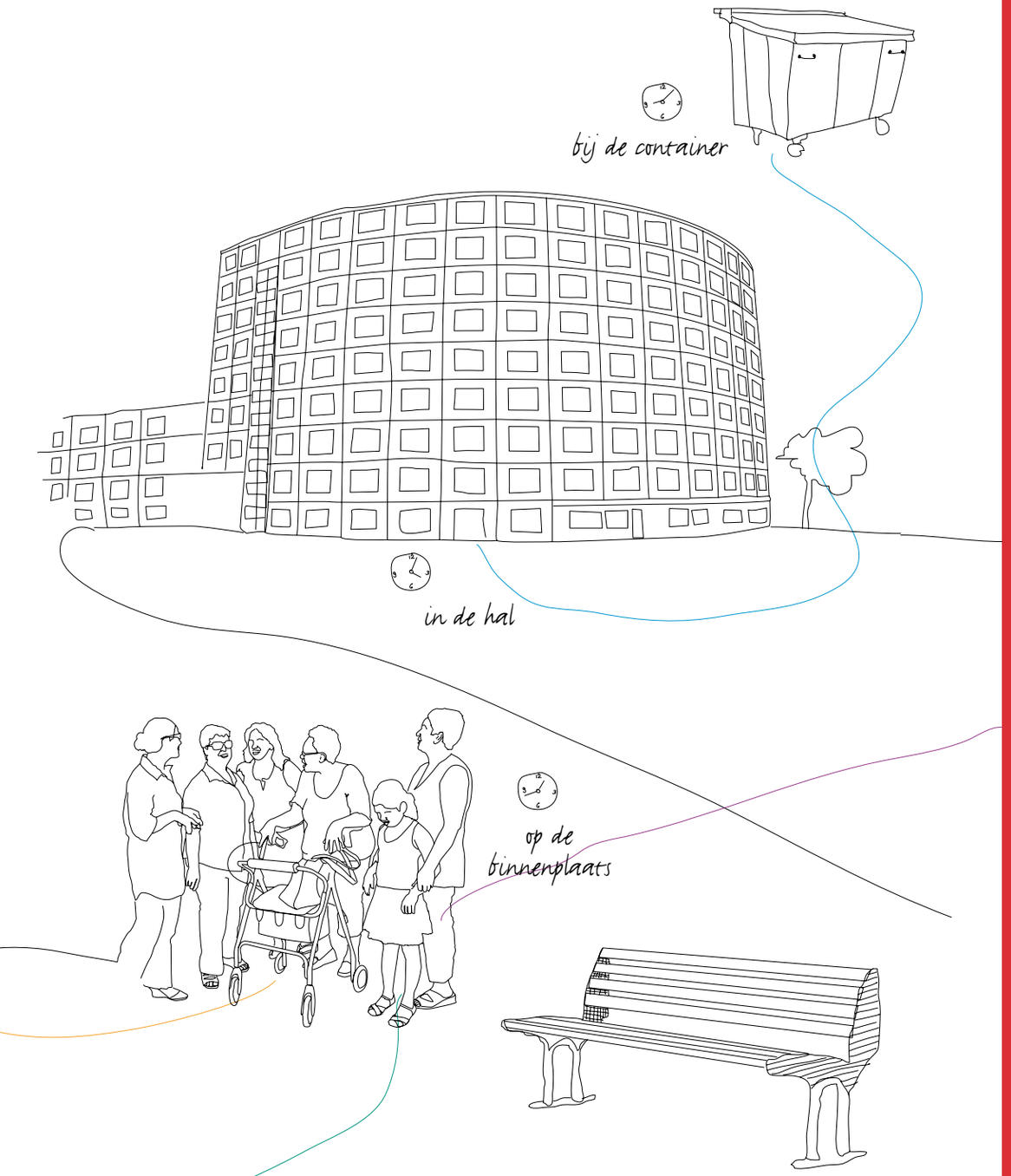

Het binnenterrein van De Peperklip in Rotterdam vervult meer functies dan een groenvoorziening en een speelplek.

ving van de wereld vinden en met ons met anderen gedeeld wereldbeeld. Maar ze zijn ook sterk verankerd in de 'time out'[4], tussen die gebeurtenissen, ervaringen, contacten of relaties die wij als vanzelfsprekend als de kern van ons dagelijks leven zien.

Daarom zijn het rondje door het bos met de hond van een bewoner van een stadswijk of het tripje naar het winkelcentrum aan de overkant van de woning van een, bewoonster van een beschermdwonen project, van zoveel belang. Niet om wat ze opleveren in meetbare termen van het 'aantal kennissen en vrienden in de buurt' of andere trapjes op de cohesie-ladder, maar om de gebeurtenissen in de 'time out' tussen hier en daar, onderweg. Ook met zulke gebeurtenissen bepalen we onze eigen sociale plaats en die van anderen. Ze dragen bij aan het thuis raken. Ruth Soenen wijst op basis van haar onderzoek op een Antwerpse tramlijn, in een Hema-buffet, een schoenenwinkel en een babymode-zaak op het belang van *small talk*: praatjes met zomaar iemand, die ogenschijnlijk over niets gaan. Zulke babbels dragen wel bij aan het vermogen om te gaan met diversiteit, en mogelijk aan familiariteit (we gaan daarop zo dadelijk nog in)[5].

En als ze nergens aan bijdragen zijn ze een doel op zich. Monotone woonbuurten bieden weinig gelegenheid tot deze sporadische ontmoetingen. Buurten met diversiteit in functies, met uiteenlopende looproutes, openbaar vervoer haltes, brievenbussen en openbare aantrekkelijke verblijfsruimten bieden die wel. Zo liet de Amerikaanse stadsarchitect William Whyte in 1980 reeds zien wat een simpele kiosk met klapstoelen – geen in beton gegoten straatmeubilair! – kon betekenen.[6] Het zou aardig zijn om met Whyte's ideeën op onderbenutte pleinen eens te experimenteren in de Randstedelijke stadsbuurten.

Terwijl planning en inrichting sporadische ontmoetingen kunnen bevorderen, komen daaruit dus niet vanzelf allerlei andere mooie dingen voort. Maar zonder effecten zijn ze evenmin. Mensen die op Rotterdamse winkelstraten geregeld een praatje met anderen maakten die ze verder nergens van kenden, zo bleek bijvoorbeeld in recent onderzoek, maakten positievere inschattingen van wat ze van anderen op straat verwachten: vertrouwen. En dat vertrouwen hing weer samen met een hogere waardering van veiligheid[7]. Wie leefbaarheid wil bevorderen heeft er dus belang bij de openbare ruimte tenminste zo in te richten dat men uitgenodigd wordt tot *small talk* in plaats van ervan te worden weerhouden.

Herhaalde ontmoeting: publieke familiariteit

Uit de geschiedenis zijn mooie voorbeelden te halen van voorzieningen die hun belang voor het alledaags sociaal verkeer hebben bewezen. In een zeer vroege studie, gerapporteerd in het later toonaangevende *American Journal of Sociology* schreef E.C. Moore een aardig stuk over 'de sociale betekenis van de saloon.' Daarin constateerde hij dat de kroeg er niet is voor de drank:

> ... een institutie die de samenleving op zo'n grote schaal in het leven heeft geroepen moet wel in een maatschappelijke behoefte voorzien; en die behoefte bestaat niet uit het verlangen van de samenleving om zichzelf door alcoholvergiftiging om het leven te brengen...[8]

Moore's artikel weerspiegelt de discussie over drank in de jaren voor de Amerikaanse drooglegging, maar het geeft aardig aan, dat ontmoeten een sociale behoefte is die samenhangt met thuis voelen. We zijn op zoek naar sociabiliteit, schrijft Moore, die georganiseerde verbanden zoals kerken, moskeeën en verenigingen niet zonder meer bieden. Volgens Moore was het 'democratische element' van de buurtkroeg de *absolute vrijheid om te komen en gaan wanneer je wilde*. Dat is het onderscheidend kenmerk van de relationele ruimte die we in buurtkroegen en andere hangplekken kunnen vinden, veelal

[4] Deze term komt van Noel Byrne. Byrne, N. (1978) Sociotemporal considerations of everyday life suggested by an empirical study of the bar milieu. *Urban Life* 6 (4): 417-438.

[5] Zie onder meer Soenen, R. (1999) *Over Galliërs en managers: Bouwstenen voor intercultureel leren*. Gent:Steunpunt ICO, Soenen, R. (2001) *Diversiteit in verbondenheid*. Paper Taskforce Leven in de Stad, Soenen, R. (2006) *Het kleine ontmoeten: Over het sociale karakter van de stad*. Antwerpen: Garant en Blokland, T.V. en R. Soenen (2004) Veilig met de tram: Een etnografisch perspectief op veiligheid in het openbaar vervoer. *B&M* 31 (3): 173-184. Soenen baseert zich ten dele op het werk van Young (1990) *Justice and the politics of difference*. Princeton: Princeton University Press.

[6] Dan gaat het al gauw om verblijfsruimten, niet de time-out van de doorgangsruimte, Zie Whyte, W.H. (1980) *The social life of small urban spaces*. New York: Project for Public Spaces.

[7] Van dit onderzoek doe ik uitvoerig verslag in Blokland, T.V. (2008) *Oog voor elkaar: sociale controle en sociale veiligheid in de grote stad*, dat in oktober 2008 bij Amsterdam University Press verschijnt.

[8] Mijn vertaling van een citaat op p.5 uit Moore, E.C. (1897) The social value of the saloon. *American Journal of Sociology* 3(1):1-12.

zonder dat de alledaagse interacties er totale vreemden betreffen.

Buurten zijn dus gebaat bij ongeorganiseerde plekken die uitlokken tot herhaald bezoek op een vrijblijvende manier. De ontmoeting bepaalt soms de essentie van de plek – je gaat naar de kroeg om over Feyenoord te praten, of naar het bankje op het plein om op de politie te kankeren en raps uit te wisselen, of naar de leestafel van een grand café om de laatste nieuwtjes uit het cultureel circuit op te vangen of het nieuws te becommentariëren – vrijblijvend en zonder ander doel. Anoniem is men dan niet meer voor elkaar. Maar de controle over de informatie die men over zichzelf afgeeft blijft groot. Door de herhaalde ontmoeting ontstaat publieke familiariteit. Daarvan is sprake wanneer je kennis over anderen opdoet en ze gaat herkennen, zonder dat je ze (al) tot je kennissen rekent. Zulke informatie doe je op via direct contact – zelf een praatje maken bij de bakker – maar ook door steeds dezelfde mensen bij de bakker over buurtgenoten te horen praten. Mensen die in de publieke ruimte familiair met elkaar zijn kunnen een hekel hebben aan elkaar of elkaars leefstijl afkeuren. Maar ze kunnen wel een goede inschatting maken van hoe ze de anderen sociaal moeten plaatsen en wat ze aan ze hebben in lastige situaties (vertrouwen of juist wantrouwen[9]). Publieke familiariteit maakt het weer eenvoudiger je thuis te voelen en draagt bij aan ervaringen van veiligheid.

Stel je voor dat Marga, autochtone bewoner in een Rotterdamse achterstandswijk, een groepje 'hangjongeren' bedreigend vindt. Selcan weet wiens zonen het zijn, dat de één op het vwo zit en de ander elektriciën is, en dat nummer drie er niet veel van bakt in zijn jonge leven, enzovoorts. In tegenstelling tot Marga kan Selcan zich met flarden informatie, opgevangen op de taalles, in de moskee of bij de Islamitische slager een beeld van de jongens vormen dat het beeld van 'bedreigende hangjongeren' overstijgt. Zij hoeft zich daarvoor niet met ze te identificeren of ze ooit te hebben gesproken. Die publieke familiariteit ontbeert Selcan overigens weer als ze een groepje Antilliaanse jongens elders in de wijk moet passeren.

Buurten zijn dus tevens gebaat bij plekken die mensen geregeld gebruiken zonder dat ontmoeting de essentie is, maar waar het ontmoeten als een bijproduct ontstaat. Onderzoekers constateerden in de jaren zeventig reeds dat sociale settings die ogenschijnlijk onpersoonlijk en oppervlakkig zijn – zoals de bus[10] – juist complex en sociaalpsychologisch relevant zijn, omdat ze bijdragen aan vormen van 'thuis' zijn. Zo leggen allerlei mensen dagelijks dezelfde route met de bus af. Ze kennen niet alleen de routines van het instappen, uitstappen enzovoorts, maar veelal ook de meeste chauffeurs en andere vaste reizigers. Het type sociologie dat dat in die jaren populair was stelde weinig vragen naar de consequenties van hoe reizigers en buschauffeurs zich gedragen. Toch zouden we dat wel moeten doen. Opvallend is dat, behalve een enkeling als Ruth Soenen en (enigszins) Thaddeus Müller[11], onderzoekers weinig aandacht besteden aan wat voor soort voorzieningen, winkels, horeca of andere ontmoetingsplekken nu het meest bijdragen aan korte contacten waardoor je thuis raakt, en wie zich daar dan wel of niet gaat thuis voelen.

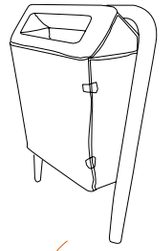

Belhuizen, bijvoorbeeld, zijn met kappers, wasserettes, nagelstudio's, sleutelmakers en klaar-terwijl-je-wacht schoenenlappers ontmoetingsplekken van specifieke aard. We moeten er per definitie wachten, meestal samen met anderen. Terwijl je in een kroeg kunt gaan wanneer je wilt, geldt zeker voor kappers en wasserettes dat je dat *niet* kunt. Je kunt moeilijk met een half geknipt hoofd de zaak uitlopen. Kappers moeten daarom over enorme sociale competenties beschikken[12]. Of hun haar goed zit doet er aanmerkelijk minder toe of klanten bij dezelfde kapper terugkomen dan of de conversatie beviel. Kappers laveren daarom langs bijzondere randen van vertrouwelijkheid en familiariteit. Zij mogen die niet overschrijden als zij hun klanten willen behouden. Maar ze mogen er ook niet te ver vandaan blijven. Dan riskeren ze dat hun klanten hun desinteresse verwijten en daarom niet terugkomen.

[9] Dit onderscheid is ontleend aan P.Sztompka (1999) *Trust: A sociological theory*. New York: Cambridge.

[10] Zie bij voorbeeld Nash, J. (1975) Bus riding: Community on wheels. *Urban Life* 4 (1): 99-124

[11] Müller, Th. (2002) De warme stad. Betrokkenheid bij het publieke domein. Utrecht: Van Arkel.

[12] Dit inzicht is ontleend aan Beinstein, J. (1975) Conversations in public places. *Journal of Communications*. 25 (1): 85-95.

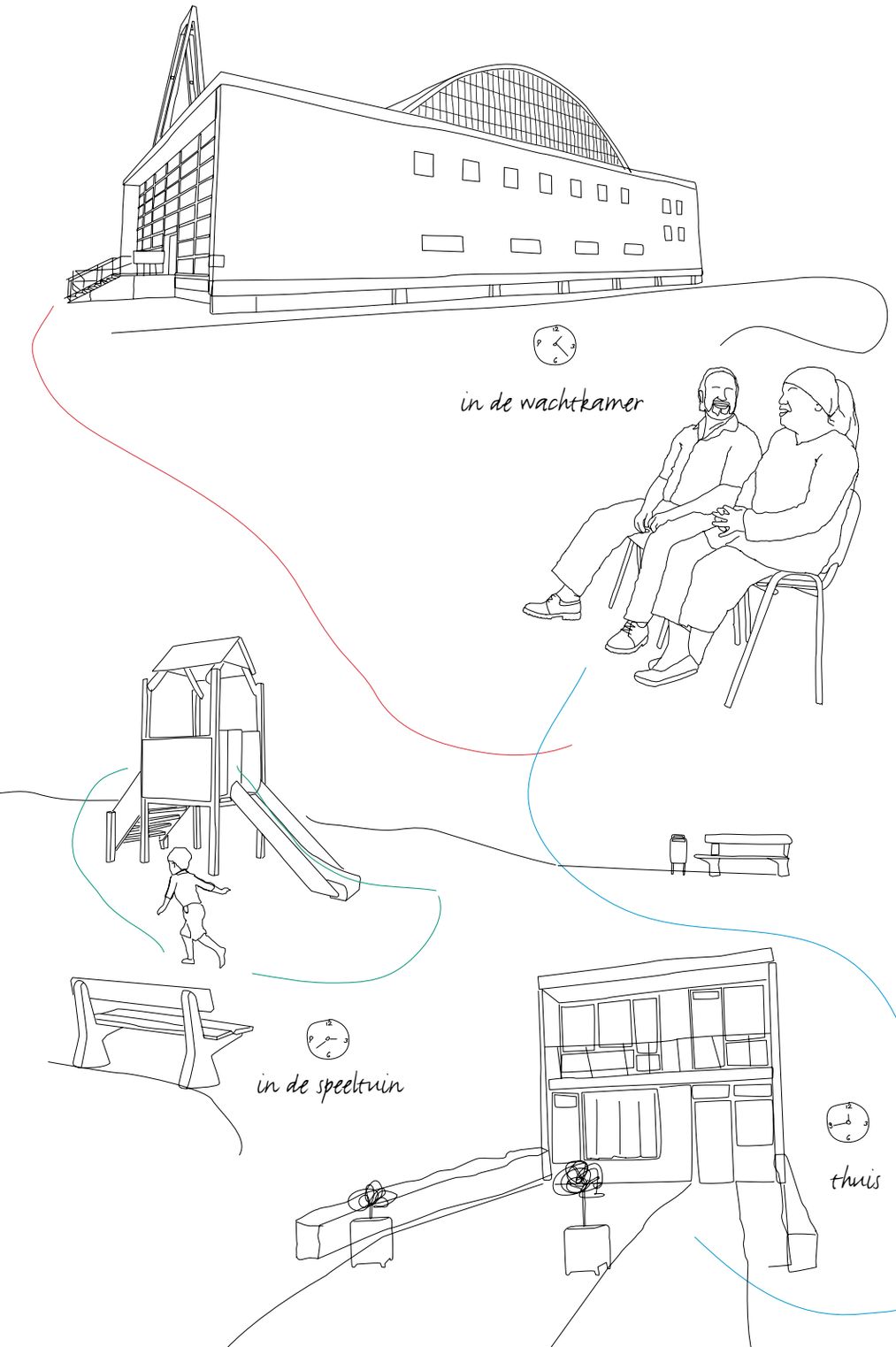

small talk in de wachtruimte van het gezondheidscentrum Pius X in Den Haag
Mooi voorbeeld van herbestemming van een markant kerkgebouw in een stadsvernieuwingsbuurt.

Het is nauwelijks empirisch onderzocht, maar het ligt voor de hand dat genoemde voorzieningen door hun specifieke karakter (wachten in aanwezigheid van andere klanten terwijl je niet kunt weglopen) als bijproduct *small talk* en korte contacten voortbrengen waarbij er familiariteit kan ontstaan; in eerste instantie met de ondernemer, in tweede instantie en soms met tussenkomst van de ondernemer ook tussen klanten. Het *lijkt* erop dat wachtruimtes (dokters, gezondheidscentra, tandartsen, consultatiebureaus, sociale diensten) niet onmiddellijk *small talk* oproepen. We kennen allemaal het beeld van de vrij zwijgzame mensen op rijen stoelen in een vierkant langs de wanden. Iedereen lijkt daar vooral zijn best te doen langs elkaar, niet naar elkaar te kijken. Als we zouden wensen dat zij dat wel deden, is aandacht nodig voor de vraag onder welke voorwaarden ze dat doen. Over integrale voorzieningen hoor je wel zeggen dat ze in de praktijk weinig meer zijn dan een bedrijfsverzamelgebouw. Dat maakt voor ontmoeten geen groot verschil. Het meubilair en de opstelling van de wachtruimte doet er meer toe dan of men uiteindelijk bij één loket terecht kan. Deze *ogenschijnlijk* weinig belangrijke alledaagse conversaties doen er voor leefbaarheid wel degelijk toe. Dat blijkt bij voorbeeld uit het feit, dat in onderzoek naar veiligheid in buurten rond Rotterdamse winkelstraten bewoners die vaste winkels hadden voor specifieke producten en die zich herkend wisten door bepaalde winkeliers, hogere cijfers aan de veiligheid gaven dan andere bewoners.[13]

Sporadische ontmoetingen zijn het weefsel van de buurt

Kortom, pleinen en straten, bushaltes en winkelcentra waar mensen elkaar, zonder daarvoor te kiezen, vanzelfsprekend tegenkomen, dragen, bij aan 'thuis'.

Ten eerste bieden *sporadische ontmoetingen* ons gelegenheid ons kortstondig met anonieme anderen te verbinden. We doen er ervaringen op die onze standaard beelden bevestigen of juist ter discussie stellen. Daarnaast doen we hier de meeste ervaringen met diversiteit op.

Ten tweede kunnen we door *herhaalde ontmoetingen* met verder onbekende anderen publieke familiariteit ontwikkelen. We doen kennis over ze op, zonder ze persoonlijk te leren kennen. Daardoor kunnen we anderen beter plaatsen, kunnen we onszelf beter tot anderen verhouden, en kunnen we, kort gezegd, chocola maken van onze sociale omgeving. Het vermogen inschattingen te maken van anderen in onze buurt draagt bij aan vertrouwen of wantrouwen, maar schept in elk geval duidelijkheid over wat van anderen te verwachten. Daardoor kunnen we ons thuis, en veelal veilig(er), voelen.

Terwijl we bij mooie woorden als 'gemeenschap' en 'thuis' vaak denken aan stevige netwerken van vrienden en familie, waarbij we ons geborgen en begrepen voelen, denken we bij de straten van de grote stad al gauw aan anonimiteit en gebrek aan contact. Maar grootstedelijke stadsbuurten hebben *geen* gebrek aan contact op zich. Ook anonieme situaties van 'time out' voorzien in behoeften van ontmoeten, en herhaalde ontmoetingen kunnen leiden tot publieke familiariteit. De stadsbuurt van vandaag staat de kunst van het thuis zijn dus niet principieel in de weg. De vraag is veeleer hoe we de fysieke en sociale infrastructuur van buurten zo kunnen inrichten dat zij zowel sporadische als herhaalde ontmoetingen optimaal faciliteren, vooral ook in de meest vrijblijvende variant. Zulke korte contacten doen er immers toe voor cohesie, niet in de vorm van de verknoping van mensen met elkaar als ware de sociale structuur van de buurt een geknoopt tapijt. Maar in het weven – het langs elkaar heen glijden maar wel zo, dat er contact is – en ook *dat* is sociale structuur.

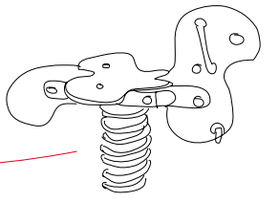

[13] Deze bevinding is ontleend aan Blokland, T.V. 2008. *Oog voor Elkaar*.

3 Knopen: van korte contacten naar sociale netwerken

Soms bieden ontmoetingen waarbij publieke familiariteit ontstaat, kansen op meer. Verdere relaties komen meestal niet tot stand, dus bescheiden amibities zijn gepast. Het idee dat sociale netwerken[14] bijdragen aan stevige buurten is algemeen aanvaard, hoewel netwerkonderzoekers geregeld hebben gewezen op de overspannen verwachtingen die men ervan heeft.

Zo blijken stevige buurtnetwerken niet in meer sociale controle te resulteren[15], blijken in gemengde wijken de netwerken van buurtbewoners niet gemengder dan die van bewoners elders, en blijken de netwerken van autochtone bewoners, zelfs als zij om de 'diversiteit' in een buurt kwamen wonen, vooral te bestaan uit mensen die hetzelfde zijn[16]. Echter, waar alle ontmoetingskansen *ontbreken* kan in ieder geval geen netwerk ontstaan. Om die reden heeft de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling in *Niet Langer met de Ruggen naar Elkaar* zich afgevraagd of we onze samenleving wel zo hebben ingericht dat we de ontmoetingskansen hebben geoptimaliseerd. Immers, als we mensen in staat stellen tot het ontwikkelen van publieke familiariteit als bijkomstigheid bij hun verdere alledaagse routines, *zouden* hun ontmoetingen geleidelijk kunnen overgaan in duurzamer persoonlijke relaties. Zulke relaties verschuiven gaandeweg in onze figuur: de controle over informatie neemt af, men raakt veelal intiemer met elkaar, en men gaat elkaar treffen op minder openbare plekken.

Dat hoeft niet. Je kunt ook iemand tot in de lengte der dagen enkel op de sportvereniging tegenkomen en toch een relatie opbouwen, en bijvoorbeeld steun uitwisselen. Bekend in dit verband is Robert Putnam's *Bowling Alone*[17]. Daarin stelde deze politicoloog dat

[14] D.w.z. duurzame relaties tussen mensen die we als met elkaar verbonden punten kunnen uittekenen, zie bij voorbeeld Hannerz, U. (1980) *Exploring the city* New York: Columbia University Press.

[15] Flap, H. en B. Völker (2005) Gemeenschap, informele controle en collectieve kwalen in de buurt. In: B. Völker (2005) *Burgers in de buurt*. Amsterdam: Siswo.

[16] Dat wil zeggen ook autochtonen, met vergelijkbare sociale klasse. Zie Blokland, T. en G. Van Eijk ref toevoegen

georganiseerde verbanden als 'bowling leagues', maar ook *face to face* contacten op straat mettertijd veranderden, met gevolgen voor het sociaal kapitaal: de mate waarin mensen toegang hebben tot hulpbronnen via het kennen van anderen.

Contexten voor sociale relaties creëren is dus relevant, niet zozeer omdat er dan meer 'gemeenschap' zou ontstaan. Binnen het sociaal kapitaal perspectief gaat het er vooral om dat mensen zelf, zeker in achterstandsposities, zo meer kansen hebben op het ontwikkelen van sociale relaties die toegang geven tot hulpbronnen.[18]

Van publieke familiariteit naar sociaal kapitaal of: levert ontmoeten wat op?

Valt er nu iets zinnigs te zeggen over de voorwaarden waaronder mensen vanuit publieke familiariteit sociaal kapitaal voor elkaar gaan vormen? Daarvoor moeten we drie typen hulpbronnen uit elkaar halen: toegang tot informatie en nieuwe inzichten, toegang tot sociale steun, en toegang tot wegen naar sociale stijging, zoals relaties die een werkloze aan een baan helpen[19].

Voor toegang tot nieuwe inzichten kunnen sporadische ontmoetingen soms even waardevol zijn als duurzame relaties. Een huisartsenpraktijk in een woningcomplex bedient deze bewoners en bewoners uit duurdere woningen uit de wijk. Een jonge Antilliaanse moeder van een prematuur baby'tje raakt in de wachtkamer aan de praat met een autochtone, hoog opgeleide moeder van een half jaar oudere tweeling: *small talk* die begint met opmerkingen van 'schattig maar zwaar, zo'n tweeling'. De eerste moeder staat er alleen voor. Haar baby vergt veel verzorging en ze zorgt ook voor haar depressieve vader, bij wie ze inwoont. Ze zit er flink doorheen. De tweede moeder vraagt of ze geen recht heeft op een persoonsgebonden budget voor zorgondersteuning. De eerste moeder heeft daar nog nooit van gehoord, maar zal het navragen bij de sociale dienst, waar ze toch naartoe moest. Maanden later wordt tweelingmoeder aan-

[17] New York: Schuster 2000.

[18] Er wordt dan ook wel gesproken van sociale stijging; zie bijvoorbeeld het VROM-raad rapport *Stad en Stijging*.

[19] Voor een uitvoerige bespreking van sociaal kapitaal zie Blokland, T.V. & M. Savage (eds) (2008) *Networked urbanism: social capital and the city*. Aldershot: Ashgate.

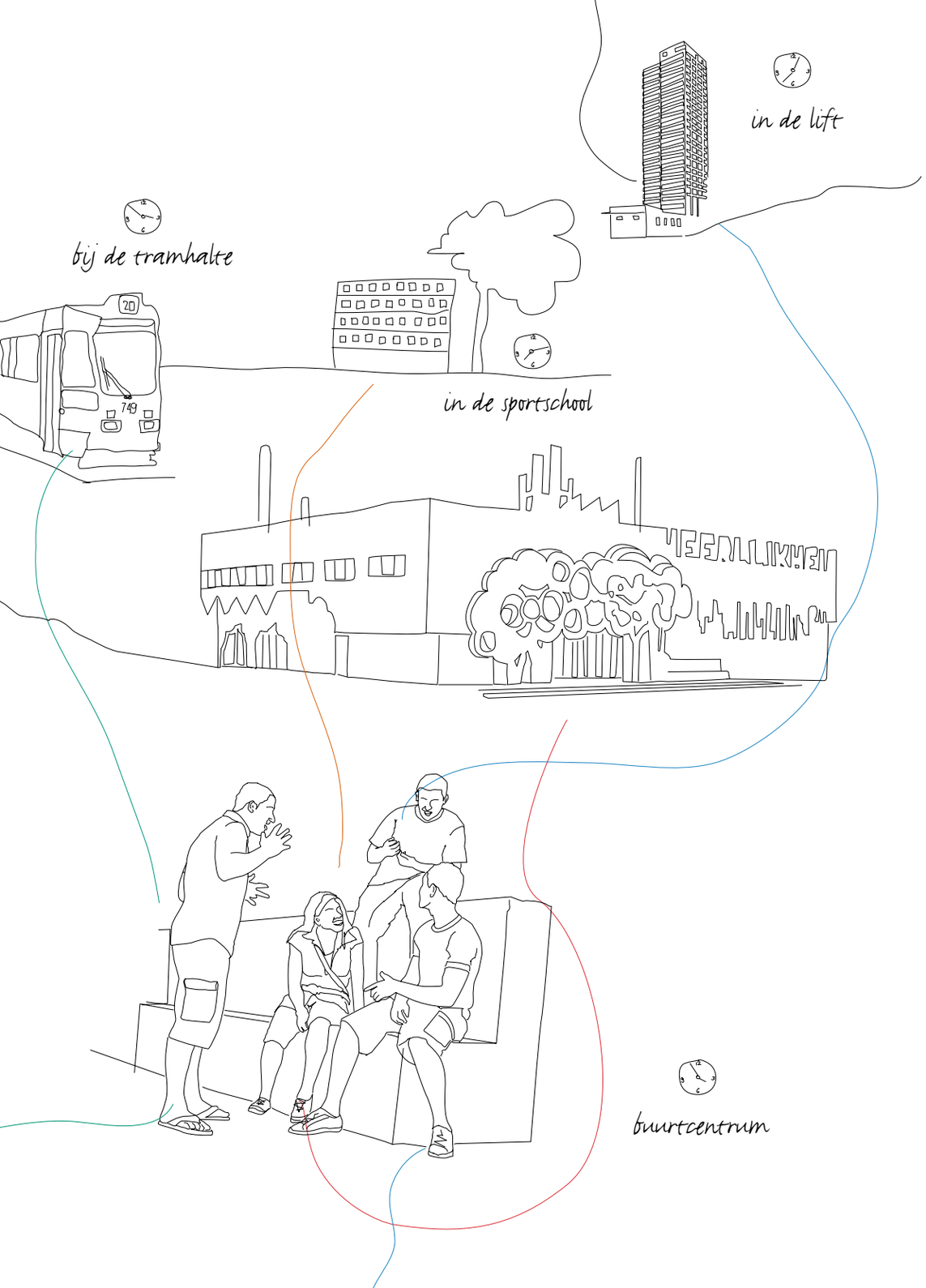

Het gaat steeds beter in Rotterdam – Hoogvliet. Er worden niet allleen nieuwe woningen gebouwd maar er is ook een nieuw multifunctioneel gebouw als "Villa Heerlijkheid" gerealiseerd. Een ontmoetingsplek voor jong en oud.

gehouden op de stoep voor de Lidl door de eerste moeder, die ze niet onmiddelijk herkent. Zij memoreert aan het gesprekje bij de dokter, en zegt dat ze het zo leuk vindt om haar tegen te komen, zodat ze kan bedanken voor de goede tip. Ze heeft inmiddels een persoonsgeboden budget waaruit ze ondersteuning kan betalen, en het gaat veel beter dan destijds: met haar kind en haarzelf. Niets meer dan het gevolg van *small talk* - in een voorziening die geografisch zo lag dat er mensen met uiteenlopende hulpbronnen kwamen.

Veel steun vergt het prijsgeven van persoonlijke informatie. We zijn niet geneigd relatieve vreemden zulke informatie te geven. Meer omvattende steun komt daarom niet gemakkelijk tot stand. Zo bleek in onderzoek in de V.S. dat ook waar er wel 'bruggen' bestonden tussen netwerken van arme zwarte vrouwen en welgestelde blanke Amerikanen in een gemengde wijk er om een veelvoud aan redenen geen hulprelaties tot stand kwamen. Als je zoon gearresteerd wordt, kun je wel een advocaat kennen, maar dat wil niet zeggen dat je die gaat bellen. Die kans lijkt groter als je zelf plastisch chirurg of architect bent dan wanneer je eten serveert in een bejaardenhuis of van de sociale dienst moet rondkomen. Voor zulke vormen van steun is familiariteit niet toereikend en zouden er persoonlijke verbindingen moeten ontstaan. Maar het is de vraag of die er komen.

Uit onderzoek naar sociale steun is ook bekend, dat voor het bespreken van grote problemen in het leven men niet direct naar de buren gaat (integendeel). Anders dan het cliché dat kappers alles van hun klanten weten, zijn ook zulke ondernemingen daarvoor ongeschikt. Daarvoor moeten we het klaarblijkelijk van andere typen relaties hebben. Aan de basis van die relaties lag uiteraard ooit een ontmoeting, maar de kans dat die plaatshad in de buurt (als verblijfs- of doorgangsruimte) is vandaag de dag niet groot.

Voor de laatste variant, toegang tot netwerken die kansen bieden op sociale stijging, kunnen we van sociale relaties die mensen opbouwen vanuit publieke familiariteit weer wat meer verwachten. Sociale stijging betreft immers onze maatschappelijke posities. Die hangen samen met persoonlijke situaties, maar we kunnen wel betrekkelijk gereserveerd zijn over ons persoonlijk leven en toch relaties met anderen aanwenden om te zoeken naar een baan, betere opleiding of nieuwe kansen voor onze kinderen. Op gemengde scholen zien we daar voorbeelden van. Sommige laagopgeleide allochtone ouders gaan nadrukkelijk de contacten aan met hoogopgeleide autochtone ouders omdat zij eraan hechten dat hun kinderen 'buiten hun eigen kring' komen. Statistisch doen relaties in de buurt er voor sociale stijging echter weinig toe, ook niet in gemengde wijken wonen, zo blijkt uit de studie van Van Eijk[20]. Misschien zijn onze buurten niet zo ingericht, om van ontmoeten tot kansrijke relaties te komen.

Dat pogingen anderen te 'helpen' over etnische en klassegrenzen heen op mislukkingen uitlopen, heeft daarnaast onder meer te maken met precies de gereserveerdheid over het persoonlijke. Zo verloor een Amerikaanse jonge zwarte vrouw haar *fast food* baantje dat ze via een kennis vond wegens 'gebrek aan inzet' omdat ze veel vrij vroeg. De kennis liep daardoor zelf reputatieschade op. De vrouw nam echter veel vrije dagen op omdat haar zoontje naar een relatief prestigieuze *magnet school* ging die grote inzet van de ouders verwachtte. Beide werelden vielen niet te combineren, maar de kennis die haar hielp noch haar baas wisten dat. Publieke familiariteit heeft dus tekortkomingen als het erom gaat effectief te steunen in sociale stijging. Maar *zonder* zulke familiariteit komen er in geen geval netwerken tot stand.

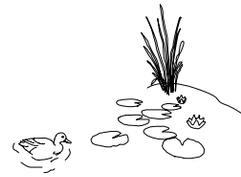

Voorwaarden voor kapitaalkrachtige ontmoetingen

Wanneer zijn de kansen optimaal dat ontmoetingen ook leiden tot duurzamere relaties? De RMO spitste deze vraag toe op het integratie-vraagstuk, maar zij is breder: wat voor ontmoetingsruimten (in

[20] ref toevoegen

brede zin) heb je nodig om mensen in staat te stellen uit een toevallige ontmoeting een relatie te bouwen? Publieke familiariteit draagt bij aan onze keuzevrijheid om relaties met buurtgenoten te beginnen. Daarmee is het een kader voor verbinden: of men met elkaar relaties aanknoopt is aan de mensen zelf. Publieke familiariteit stelt hen in ieder geval in staat om, zonder daarop uit te zijn, kennis over anderen te verwerven. Daarmee zetten we de kanalen voor communicatie open. De RMO pleitte daarom voor ontmoetingsruimten die vanzelfsprekend, multifunctioneel en levensloopspecifiek zijn.

Op vanzelfsprekende ontmoetingsplekken komen mensen omdat ze er iets te zoeken hebben, maar niet omdat ze worden opgeroepen te ontmoeten. Dat is wat anders dan in veel projecten ter bevordering van buurtsamenhang gebeurt: men vraagt daarin vaak van mensen om de TV uit te laten staan, niet te sporten met een collega, geen biertje te drinken met vrienden, maar om de deur uit te gaan voor een of ander cohesie-initiatief. Dat participatie-aantallen laag blijven komt misschien precies doordat al die andere manieren om je vrije avond door te brengen ook leuk zijn. De afweging om buurtbetrokkenheid te tonen of een avondje te gaan integreren met mensen die je daarna niet meer terugziet of je eigen ding te doen, valt snel in het voordeel uit van mensen met wie men al een gemeenschap vormt en met wie men gemeenschappelijkheid al heeft ontdekt.

Veel ontmoetingsprojecten maken bovendien van culturele verschillen het uitgangspunt. Kom multicultureel koken omdat U iets van ‘uw cultuur’ wilt laten zien, of het *leuk* vindt kennis te maken met andere culturen; komt allen naar het multicultureel festival om met andere culturen kennis te maken. Een Marokkaanse Rotterdamse beklaagde zich erover dat men haar nooit vroeg om iets lekkers mee te brengen, maar altijd verzocht om haïra. Sommige vrouwen, ook allochtonen, leggen er eer in hun kookkunsten aan een groter publiek te tonen. Maar andere allochtonen, zo suggereert deze opmerking, hebben er schoon genoeg van dat autochtonen, en vooral

autochtone professionals die dit soort bijeenkomsten organiseren, hen nou nooit eens gewoon als mensen aan kunnen spreken, maar altijd hun etniciteit centraal blijven stellen.

Vanzelfsprekend wordt ontmoeten wanneer ‘samenkomen om tot wederzijds begrip te raken’, vreemd genoeg, geen doel meer is. Als de squashbaan en de fitnessclub in de sporthal liggen waar de hangjongeren voetballen, als de geblesseerde squasher wacht op de fysiotherapeut in dezelfde wachtruimte als de zwangere tienermoeder die naar de verloskundige gaat, en als taallessen plaatsvinden op dezelfde locaties en tijdstippen als andere vormen van onderwijs en cultuur.

Zijn ontmoetingsruimten multifunctioneel, dan kunnen mensen om andere redenen contacten opdoen dan de contacten zelf – simpelweg omdat de werkgroep veiligheid op dezelfde plaats en tijd vergadert als de bingoavond en de taalles. Dat biedt geen garanties op contact. Maar als men wekelijks een bakje koffie moet halen bij dezelfde bar in het wijkcentrum en daar alsmaar dezelfde gezichten ziet, openen we door simpele logistiek, in ieder geval wegen voor *potentieel* contact (tenminste sporadisch). En, zo zagen we in de beschrijving van de huisartsenpraktijk, dat kan volstaan.

Levensloopspecifieke ontmoetingsruimten bieden potentie voor verbinden omdat mensen in dezelfde levensfase overeenkomstige belangen, interesses en onzekerheden hebben. Nu zien we daar gescheiden circuits, door niemand bedacht maar toch ontstaan. De voorschool-peuterspeelzaal voor allochtone kindertjes, en de kinderopvang voor de kindertjes van witte tweeverdieners zijn een voorbeeld van ten onrechte gescheiden circuits. Beide instellingen houden vervolgens bijeenkomsten voor ouders over wat te doen met peuters die zich krijsend door supermarkten laten rollen. Maar of peuters krijsen in Aldi of Albert Heijn, de belangen en interesses van hun ouders lopen synchroon. Hun kansen op ontmoeting doen dat in de huidige sociale infrastructuur niet.

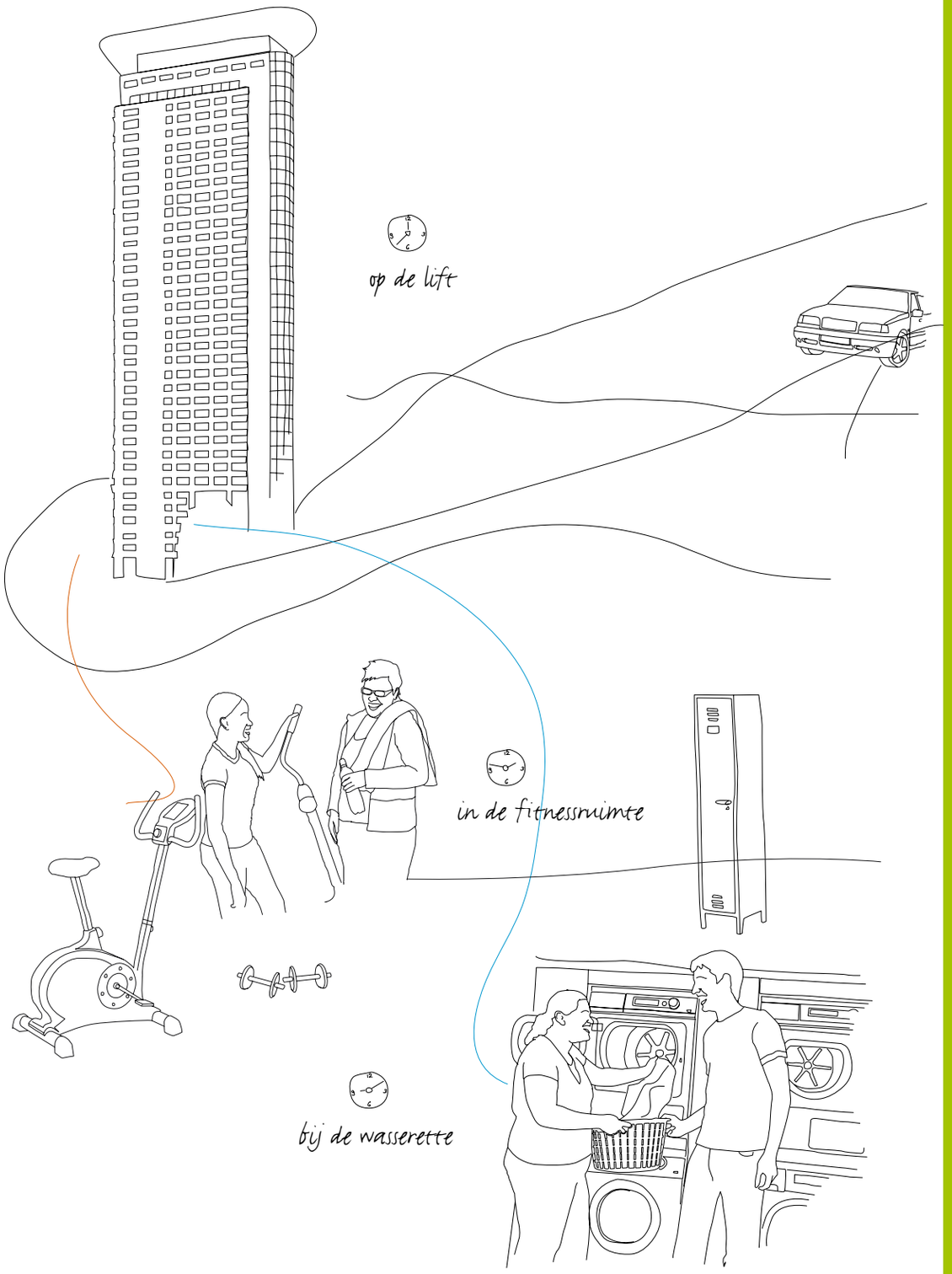

Het strijkijzer in Den Haag is meer dan een 'landmark'. Op een markant punt met fantastisch uitzicht staan fittnessapparaten waar alle – voornamelijk jonge – bewoners gratis gebruik van kunnen maken. Goed voor contact en conditie!

Ontmoeten dat meer op moet leveren dan eenmaligheid en de kansen op duurzame relaties zo groot mogelijk wil maken – meer kan men immers toch niet doen – is dus gebaat bij vanzelfsprekendheid en herhaling, in multifunctionele settings en op basis van overeenkomst, niet verschil, en bij voorkeur levensloop-specifiek.

4 Conclusie: versterken van de kracht van ontmoeten

Zo komen we dan tot twee belangrijke conclusies. Ten eerste doen partijen die zich tot doel stellen ontmoeten te bevorderen, omdat zij- terecht- menen dat het 'iets' met leefbaarheid te maken heeft, er goed aan een onderscheid aan te brengen tussen weven en verknopen. Weven komt neer op het alledaags langs elkaar heen schuiven, niet uit op ontmoeting maar waar ontmoeting zich toch altijd weer voordoet in de 'time out' van hier naar daar. Verknopen gaat om het aangaan van meer duurzame sociale relaties met anderen zodat sociale netwerken ontstaan. Elk van deze twee vormen van samenleven van mensen met elkaar, hebben hun eigen eigenaardigheden. Ze zijn allebei belangrijk, maar om verschillende redenen, al zijn we, mede door de traditie van de sociale wetenschappen, sterk geneigd meer belangrijkheid aan duurzame banden dan aan korte contacten toe te kennen.

Voor de kunst van het thuis zijn doen, zo zagen we, de sporen die sporadische contacten nalaten er zeker zoveel toe. Alledaags sociaal verkeer voorziet in een behoefte, ook als het *verder* nergens toe leidt. Een breed woonconcept zou daarom onder meer een uitwerking van de ontmoetingskansen van sporadische aard kunnen bevatten, en inrichting van de fysieke ruimte kan mede worden ingevuld vanuit uitgewerkte visies op zulke kortstondige, ongeplande en onbedoelde ontmoetingen. Praatjes bij de kapper en babbels in de bus zijn van veel meer belang dan we zelf zouden denken. Gaan deze contacten zich herhalen en ontstaat er publieke familiariteit, zelfs al doet men enkel kennis op over anderen en maakt men niet kennis met ze, dan kunnen we daarvan een positief effect op de beleving van de buurt verwachten.

Sociaal kapitaal, oftewel toegang tot hulpbronnen door relaties met andere mensen, leveren zulke ontmoetingen echter niet gauw op. Voor sommige hulpbronnen geldt dat meer dan voor andere. Zo kan informatie en alternatieve perspectieven betrekkelijk gemakkelijk via oppervlakkig, kort contact worden doorgegeven ('heb je dan geen recht op een persoonsgebonden budget?'). Veelal ontstaat een behoefte aan sociaal kapitaal waarin je bestaand netwerk nog niet voorziet, echter om persoonlijke omstandigheden. Steun van anderen, ook al ken je de juiste personen op publiek-familiaire wijze wel, nog niet zo gemakkelijk georganiseerd. Vaak zijn meer duurzame, persoonlijke relaties die zich buiten de publiek-familiaire sfeer bevinden veel geschikter voor zulke vormen van steun, maar de diversiteit in hulpbronnen is binnen zulke netwerken juist vaak weer beperkt. Mensen blijken immers, ook als ze in gemengde buurten wonen, netwerken te hebben die vooral bestaan uit mensen die op henzelf lijken.

Dat neemt niet weg, dat alleen ontmoetingskansen kansrijke ontmoetingen tot stand kunnen brengen. Daarom is het voor hogere idealen als cohesie, integratie, of sociale stijging denkbaar dat men ontmoeten wil bevorderen. Dat is de tweede conclusie van deze verkenning. Zulk ontmoeten, echter, zou dan herhaald en vanzelfsprekend moeten zijn, zich bij voorkeur af moeten spelen in multifunctionele omgevingen en moeten zijn georganiseerd op basis van overeenkomsten, niet verschillen, waarbij levensloopspecifieke initiatieven al gauw zulke overeenkomsten met zich meebrengen.

Veel is, uiteindelijk, aan mensen zelf. Het moet hun vrij staan het TV kijken te verkiezen boven de buurtactiviteit zonder dat hun gebrek aan betrokkenheid wordt verweten. Met meer aandacht voor het zo organiseren van de sociale en fysieke context van de buurt, zodat zij als doorgangs- en verblijfsruimte ontmoeten – sporadisch of duurzaam – optimaliseert is een zinvoller, minder moralistische en effectievere wijze om in de alledaagse, algemene en tijdloze behoefte aan sociabiliteit en ontmoeting te voorzien.

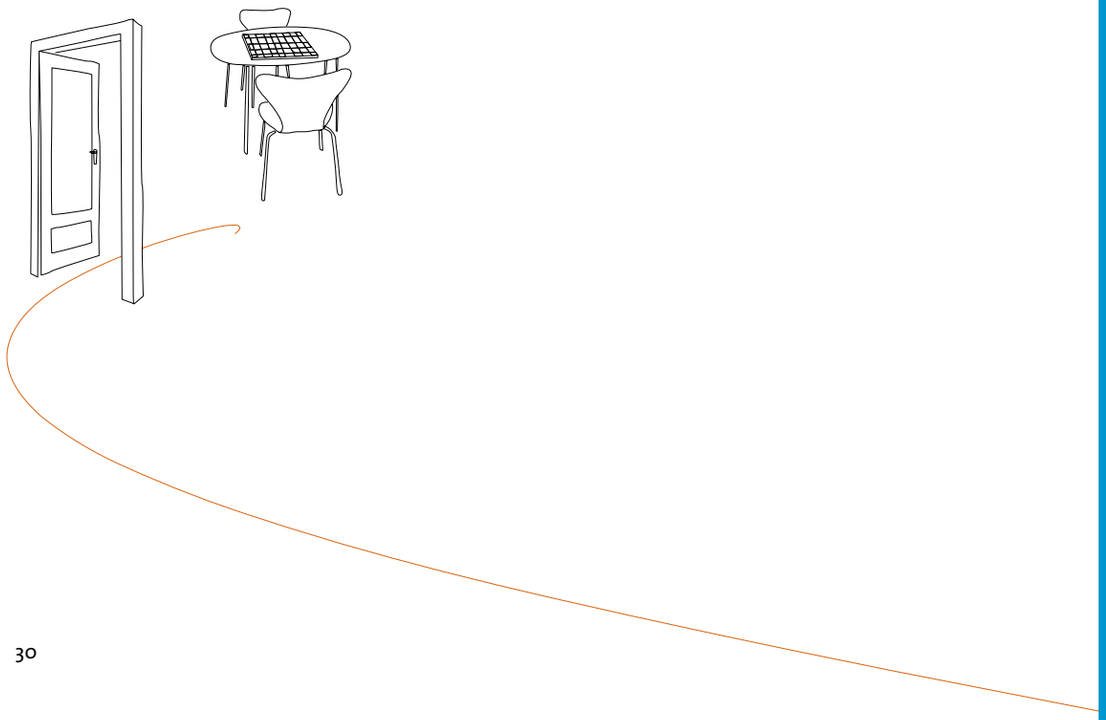

1 Haal weven en knopen in het samenleven niet door elkaar!

2 Erken dat alledaags sociaal verkeer ertoe doet, ook als het verder nergens toe leidt

3 En bijdraagt aan 'thuis', vooral wanneer sprake is van publieke familiariteit

4 En soms, in goed doordachte settings van diversiteit, toegang biedt tot nieuwe informatie of inzichten

5 Stel je hogere idealen (cohesie, integratie), dan zijn specifieke ontmoetingen vereist: die moeten in elk geval herhaald & vanzelfsprekend zijn

6 Verknopen, of het bevorderen van duurzaam contact, kan via herhaald vanzelfsprekend ontmoeten georganiseerd rond overeenkomst, niet verschil, bevorderd worden

7 Eenmalige ontmoeting – al dan niet georganiseerd of bedacht – kan bijdragen aan de ervaring van thuis in de buurt, wellicht aan veiligheid, maar vermoedelijk (meestal) niet aan cohesie in de zin van 'verknopen'

Welke wijkbewoners koken het beste? Een culinaire competitie in Den Haag; al voor het tweede jaar een groot succes.

In en om het ontmoetingscentrum aan het Drenteplantsoen in Den Haag komen buurtbewoners, ouderen, mindervaliden en mensen met een verstandelijke beperking elkaar tegen. Een nieuwe functie in een bestaande wijk.

COLOFON

Uitgave Vestia
Oktober 2008

Ontmoeten doet er toe
een essay van Talja Blokland
met dank aan Vera Bosch
voor literatuuronderzoek

ontwerp en illustraties
boomvanmourik

fotografie
David Rozing, pagina 4
'eetkeet Zoetermeer'
Bart Hautvast, pagina 32
'culinaire competitie'
Pepijn Lutgerink, overige
fotografie

productie
Platform P

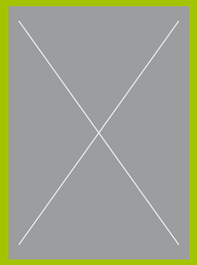

OVER DE AUTEUR

Talja Blokland (1971) is sociologe. Zij werkt als buitengewoon hoogleraar samenlevingsopbouw aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en is Programmaleider Stedelijke Vernieuwing en Wonen bij het Onderzoeksinstituut OTB aan de TU Delft. Deze onderzoeksafdeling verricht onafhankelijk, wetenschappelijk verantwoord en theoretisch gefundeerd onderzoek naar sociale en sociaal-fysieke aspecten van buurten en wonen voor onder meer corporaties, projectontwikkelaars, gemeenten, en het Rijk (www.otb.tudelft.nl). Blokland is tevens lid van de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling.

altijd in de buurt